
IRODALMI MÚZEUM

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: TERE-FERE

BOTKA FERENC

1901 augusztusában a szabadkai állami gimnázium néhány tanulója *Előre* címmel diáklapot alapított, amely – ismereteink szerint – három szám után megszűnt. Többek közt azért is, mert szerkesztőjük és tizennégy-tizenhat éves munkatársaik – Kosztolányi Dezső, Csáth Géza, Fenyves Ferenc és a többiek – a következő tanévben más fórumokon folytatták irodalmi kísérleteiket; az érettségi (1903) után pedig messze kerültek Szabadkától.¹

Az elkövetkező években, évtizedekben életútjuk többfelé ágazott. Kosztolányi Dezső a tollal jegyezte el magát. A *Nyugat* elismert munkatársa lett, de szoros kapcsolat fűzte a középosztály népszerű hetilapjához, az *Új Időkhöz* és a katolikus *Élethez* is. Számos verses- és elbeszéléskötete jelent meg, köztük a *Modern költők* (1914) című műfordítás-gyűjtemény, amely a korabeli világ-irodalom kézikönyvének is beillett. Az 1918–1919-es forradalmakat követően mint újságíró rövid időre a szélsőjobboldali és antiszemita *Új Nemzedéknél* kereste kenyerét, de már 1921-ben a *Pesti Hírlap* szerződtette. Időközben befejezte az írói dilettantizmus történelmi jelmezbe bújtatott satírját, a *Nero, a véres költőt* (1922), s általános elismerést aratott második regényével, a *Pacsirtával* (1924) is.

Az *Előre* másik munkatársa, Csáth Géza sem lett hűtlen az íráshoz, elbeszélései a magyar próza új mélységeit tárták fel. Orvosi tanulmányokat folytatott; diplomásként a lélek, az ösztönök titkait kutatta, s rabja lett a kábítószereknek. A varázsló látomásokért és felfedezésekért súlyosan bűnhődött, 1919-ben önkézével vetett véget életének.

Előszó a budapesti Balassi Kiadó és az újvidéki Forum Könyvkiadó gondozásában hamarosan megjelenő kötetéhez

Fenyves Ferenc megmaradt a szerkesztésnél és újságírásnál. Az érettségét követően megjárta a *Budapesti Napló* és a *Borsszem Jankó* gyakoronoki iskoláját, de hamarosan visszatért Szabadkára, s 1908-ban átvette az 1903-ban alapított *Bácsmezei Napló* szerkesztését. Indulásakor e lap csupán egyike volt a város poros és középszerű újságainak, Fenyves irányítása alatt azonban rövidesen a szabadelvűség sikeres szószólójává vált, ráadásul egyre biztosabb anyagi alappal – hála Fenyves házasságának, amely révén a lap saját nyomdai háttérét is megteremtette.² E szabadgondolkodással átszőtt munkát jellemezve joggal írta 1924-ben a visszaemlékező: „mi csináltunk itt a közönynek és a dáridónak országában először igazi, modern értelemben vett újságot, s ez az újság siettetete az emberek, felfogások, intézmények modernné tételét”.³

Mint hogy kötetünk forrása a *Bácsmezei Napló*, részletesebben kell szólnunk 1918 utáni sorsáról is, az országváltást követő, kisebb-nagyobb konfliktusairól. A szerb hadsereg Szabadkára való bevonulását követően betiltották, s újraindulása után hamarosan ismét erre a sorsra jutott, mert egyik közleményében beszámolt a magyar himnusz nyilvános elhangzásáról. A szerkesztőnek számot kellett vetni a megváltozott körülményekkel és a lap jövőjével. Nyilvánvalóvá vált, hogy a folyamatos megjelenést csak a kialakult helyzet tudomásulvételével és verbális elismerésével lehet biztosítani. Fenyves vállalta ezt, felismerve, hogy az új államalakulat alkotmányában biztosított sajtószabadság védelme alatt „reprezentálhatja a magyarság kultúrképességét, s követelheti a magyarság számára az egyenlő jogokat, az egyforma elbánást, s felemelheti szavát a visszaélések ellen”, taktikusan hangsúlyozva „az SHS királyságbeli magyarság becsületes lojalitását és békés munkakedvét – amint az egy másik jubileumi írás eufemisztikus mondatában olvasható”.⁴

Kényszerű álláspont, bár kétségen kívül eredményes; ugyanakkor könnyen támadható is, ha tekintetbe vesszük, hogy a *Bácsmezei Napló* nem hagyta szó nélkül a határ túloldalán elkövetett véres atrocitásokat, az ún. tisztikülönítmények bosszúhadjáratát az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság résztvevői ellen. Ellenfelei ezért Fenyvest lezsídozták, és lapját magyarellenesnek bélyegezték, majd 1920 októberében kitiltották Magyarországról. Ez is tanulságos, ám a laptörténet szempontjából fontosabbnak tetszenek azok a mondatok, amelyek az intézkedés kapcsán ismételtlen kifejtik a szerkesztés alapelveit, már-már hitvallásszerűen: „Mi lehetünk ellenségei egy kormányzati rendszernek, de nem vagyunk ellenségei egy népnek vagy egy országnak. A jelenlegi magyar kormányzat által vallott és gyakorlatban legpregnansabbban Orgoványon és Siófokon megvalósított kormányzati rendszerrel élénk ellentétben áll a mi világfölfogásunk, amely egyforma jogot és egyforma elbánást követel mindenki számára, s mert a földrajzi közelség s egyéb kapcsolatok

révén is félni lehet, hogy a magyar reakció átcsempésződik a határon – ez ellen a reakciós, gyűlölködő, romboló magyar kormányzati politika ellen küzdünk is. A magyar kormány azonban nem a magyarság.”⁵

E rövid megnyilatkozások világossá teszik, hogy a *Bácsmegyei Napló* a húszas évek fordulóján a trianoni Magyarországot körülvevő szabadelvű sajtóláncolatnak ahhoz az ágához kapcsolható, amelyet az Ausztriában megjelenő *Bécsi Magyar Újság* (1919–1923), a kolozsvári *Keleti Újság* (1919–1927), a rövid éltű kassai *Szabadság* (1921–1922) és utóda, a *Magyar Újság* (1922–1923) képviselt. S a sort időben megtoldva – törekvései a későbbi évtizedekben is szoros rokonságba hozhatók a *Prágai Magyar Hírlappal* (1922–1938), illetve a kolozsvári *Ellenzékkel* (1880–1944) és a *Brassói Lapokkal* (1895–1940). Ha a felsoroltakhoz gondolatban hozzátesszük a Budapesten megjelenő *Világot* (1910–1926) és utódját, a *Magyar Hírlapot* (1891–1938), valamint a *Szegedet* (1922–1925) és a világháború előtti kezdeményeit folytató új *Délmagyarországot* (1925–1938) – gyakorlatilag előttünk áll az egykori magyar sajtó liberális övezete.⁶

Az 1920. augusztus 24-én újrainduló *Bácsmegyei Naplónak* nemcsak a külső, adminisztratív megkötöttségek miatt volt nehéz a helyzete – szellemileg is egy gyökeresen megváltozott légkörben kellett megtalálnia a helyét. Az egykori centrumtól, Budapeستől elszakadva, perifériára és kisebbségbe szorultan kellett nemcsak a hiteles hírszolgáltatást elvégezni, hanem egy új, bizonyos mértékig önálló kultúra kialakításában is részt kellett vállalni. Úgy, hogy az új kultúrát egyértelműen a bácskai humuszban gyökereztesse, de közben a magyarság egészétől, illetve az „anyaországtól” és a szélesebb nagyvilágtól se szakadjon el.

Fenyves Ferenc ezt a feladatot is vállalta. Már a húszas évek elején megszervezi levelezőinek vidéki hálózatát, akik Zomborból, Zentáról, Újvidékről, Nagybecskerekéről küldik tudósításaikat; egy központi munkatárs állandóan a vidéket járja.⁷

A tudatos helyi kötődések szemléletes példája az az 1923-ban elindított kezdeményezés, amelynek célja, hogy a vasárnapi számokban színes beszámolók mutassák be Délvidék városainak és községeinek a hétköznapijait, gondjait, felvonultatva Nagybecskerek, Zenta, Péterréve, Palánka, Temerin, Ada, Mohol stb. városképeit, vezetőit, neves képviselőit – Balázs Árpád rajaiban, kitűnő karikatúráiban.

A belgrádi és zágrábi levelezők mellett ugyanakkor Fenyves gondosan ügyelt a külföldi kapcsolatokra, elsősorban a magyarországiakra. (Ezt közvetlenül az 1920-ban Szegedről áttelepült egykori „őszirózsás” főispán és kormánybiztos, Dettre János főszerkesztő-helyettes felügyelte.⁸) Budapestről Stella Adorján,

Bécsből Barta Lajos, Prágából Kasztor Ernő, Berlinből Bakonyi György, Bukarestből Bodó Pál és Ligeti Ernő tudósított. A *Bácsmezei Napló* horizontja egyszerre volt helyi és nemzetközi.

Az évek során egyre gazdagabbá és változatosabbá váltak rovatai. A sokaságos napi hírek, perek, gyilkosságok, sportesemények mellett rendszeresen közölt közgazdasági, tőzsdei közleményeket, kisebb-nagyobb összefoglalókat a nagypolitikáról; kulturális részében színház-, film- és könyvismertetések, *Kintorna*, *Képtelen krónika* és *Cirkusz* című rovataiban a humor is helyet kapott. Egészen kiemelkedő hely illeti meg a szinte naponta jelentkező *Kisebbségi életet*, amely nem csupán a szorosán vett helyi ügyekkel foglalkozott; hírt adott Ausztria, Lengyelország, Románia, Csehszlovákia és más országok nemzeti eseményeiről, kommentárokkal, elvi következtetésekkel.

A legrészletesebben a bennünket közvetlenül érintő irodalmi rovatról kell szólnunk, amelynek sorsa jórészt ugyancsak Dettre János kezébe volt letéve. Az csak természetes, hogy elsősorban a helybélieket juttatta szóhoz, az akkor még élő „nagy öregeket”: a Baedeker álneven publikáló Milkó Izidort, Toncs Gusztávot, Ambrus Balázst, Borsodi Lajost, Farkas Geizát, Munk Artúrt, Radó Imrét, külön szólva mellettük a volt pécsi köztársaság emigránsairól, élükön Haraszi Sándorral s a Skiz és „dió” álnevet használó Diószeghy Tiborral, akik friss szellemet hozva jól beilleszkedtek a lap gárdájába. A kibontakozó új törekvések azonban elsősorban Szenteleky Kornélhoz, a vajdasági irodalom későbbi vezéralakjához fűződtek, aki kritikái és cikkei mellett gyakran szerepelt útjegyzeivel és elbeszéléseivel. Ugyanakkor nem maradhatnak említetlenül a fiatalok sem: Berényi János, Debreczeni József, Kristály István, Tamás István és a hölgyek: P. Gergely Boriska és Török Béláné (álneve Lucia).⁹

Félő, hogy a hosszú felsorolás egyfajta helyi begubózás látszatát kelti. Az igazság az, hogy a „bácskaiáság”, az önálló vajdasági irodalom megteremtésének a programja ekkor még nem vetődött fel. Dettre János – mint azt nemrégiben Fekete J. József is kifejtette – „nem vajdasági irodalmat akart, hanem magyar irodalmat a Vajdaságban”.¹⁰

A „helyi színekkel” tarkított autonóm kisebbségi irodalom eszméje csak az 1928-ban induló *Vajdasági Írásban* (1928–1930), *A Mi Irodalmunkban* (1930–1933) és a *Kalanyában* (1932–1944) vert gyökeret.

A húszas évek első felében ezért – s részben az egyetemes magyar irodalomhoz (és nemzethez) való tartozás demonstrálásaként – a *Bácsmezei Napló* 1923 második félvétől kezdve tág teret biztosított az anyaországban megjelent művek átvételének. Elsők között a Szabadkával hosszabb-rövidebb kapcsolatban lévő Somlyó Zoltán, majd Karinthy Frigyes verseivel, kromkijaival találko-

zunk, de mellettük felsorolhatnánk néhány kommersz szerzőt is. A kiválóságok közül a *Nyugat* és az *Est-lapok* íróit emeljük ki: Benedek Marcellt, Cholnoky Lászlót, Heltai Jenőt, Laczkó Gézát, Móricz Zsigmondot, Nagy Lajost, Nagy Zoltánt, Pap Károlyt, Révész Bélát, Schöpflin Aladárt, Szabó Lőrincet, Színi Gyulát, Tersánszky J. Jenőt. S nemegyszer megjelentek a lapban Babits Mihály, Krúdy Gyula és Tóth Árpád írásai is. Az emigránsok közül Bíró Lajost és Lengyel Menyhértet Berlinből, Komlós Aladárt Bécsből, a Kémeri Sándor néven szereplő Böllöni Györgynét Párizsból, Romániából pedig Kubán Endrét, Liget Ernőt, Molter Károlyt, Tabéry Gézát érdemes említeni, a földrajzilag legközelebb élők közül pedig a szegedi Juhász Gyulát, Móra Ferencet, a Bob és Öreg riporter álneveken író Sz. Szigethy Vilmost és az ország túlsó végében alkotó Sinkó Ervint.

E nevek és a mögüük kitetsző minőség beszédesen érzékeltetik, hogy a *Bácsmezei Napló* a húszas évek közepén már nemcsak tájékoztatót; irodalomszervező ténykedésével és azzal, hogy teret biztosított a vajdasági irodalom körüli eszmecsereknak, jelentős kultúraépítő tényezővé emelkedett.

Fenyves vállalkozása nemcsak lapcsinálásból állt: a szerkesztőség mellett, mint jeleztük, önálló nyomdája és kiadóhivatala is volt. Vállalata száz-százhusz munkatársat foglalkoztatott, s azt is jegyezzük ide: lapja tíz-tizenkétezer példányban jelent meg, s hogy 300 terjesztő, illetve elárusítóhely juttatta el az ország minden magyarlakta területére, de a határokon túl is kapható volt.

A *Bácsmezei Naplót* Kolozsi Tibor már idézett munkájára hivatkozva Gerold László *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikona* (Forum, 2001) a „polgári demokratikus értelmiség” lapjaként jellemzi. Időben távolodva és az igazi értékeket jobban érzékelve talán nem tévedünk, ha egyben „az egész vajdasági magyarság művelődésének szószólója” meghatározást is az előbbi mellé illesztjük.

Kosztolányi Dezső írásai már a lap 1918 előtti évfolyamaiban is megjelentek, jeléül annak, hogy a gimnáziumi padban és az *Előre* „redakciójában” szerzett élmények tovább éltek benne és Fenyvesben is, s ez a szimpátia idővel szoros barátsággá nemesedett. Akkor is tartották a kapcsolatot, amikor az 1918-as államfordulatot követően Szabadkát és Budapestet levélcenzúra és nehézkes vízumkénszer választotta el egymástól.

Kosztolányi eleinte csak alkalomszerűen küldött kéziratot. Igaz, az első, a *Csáth Géza emlékére* című verse 1920-ban¹¹ egyben az egykori három barát együvé tartozásának jelképe és hitvallása. (Csáth Géza tragikus öngyilkosságának idején, 1919. szeptember 11-én a *Bácsmezei Napló* még be volt tiltva; ezért időzítette Fenyves a megemlékezést az egyéves évfordulóra.) E szép gesztus ellenére írásainak esetlegessége nem változott 1921–1922-ben sem.

Igaz, ezekben az években az irodalom is még kevés teret kapott a lapban. A fordulat 1923-ban következett be. Január elején egymás után három hétvégi számban is feltűnt Kosztolányi neve (kétszer Petőfi Sándor születésének százéves évfordulója kapcsán), s május 6-án a szerkesztő a megbecsülésnek olyan gesztusát mutatta barátja felé, amilyenben egyetlen munkatársát sem részesítette: felkérte Kuncz Aladárt, a Kolozsváron megjelenő rokon lap, az *Ellenzék* irodalmi rovatának a szerkesztőjét, hogy többkolumnás cikkben rajzolja meg az akkor harmincnyolc éves barát arcképét.¹² (Bár lehet, hogy feltételezésünk túlzó, s a *Napló* egyszerűen csak átvette az eredetileg az *Ellenzék* április 29-i számában megjelent írást.) A kiváló esszé feltehetően megtette a magáét: a korábban megindult közeledés szeptember 11-én szoros kapcsolattá vált. Parádés fogadtatás! Fenyves Thomas Mann-nak a *Nero, a véres költő* értékeit méltató cikkének/levelének a közlését használja fel arra, hogy szerkesztői bevezetőjében ünnepélyesen bejelentse: lapjának Kosztolányi Dezső „állandó külső munkatársa” lett.¹³

A fenti dátumtól kezdve Kosztolányi rendszeresen publikál a lapban, *Tinta* rovatcím alatt, amely az 1916-ban megjelent kötetét idézi. Minden szombati szám közli egy-egy versét, elbeszélését, műfordítását vagy tárcáját. Kezdetben inkább csak korábbi műveit küldi, vagy az ezekben a hónapokban formálódó *A bús férfi panaszai* verskötetének részleteit. Bár előfordul az is, hogy az írásból élők „dörzsölt” fogásához nyúl: a régebbi művének új címet ad, s így „eredetinek” tünteti fel. *Legenda* című versét *Ady Endreként* adja el, *Kis dráma a ruhatárban* elbeszélését *Mariska* címmel, a *Kék gyász* címűt *Mikor a kisöcsém meghaltként* stb. Időközben azonban a műfajok aránya lassan megváltozott. A korábban írottak mellé egyre nagyobb számban sorakoztak fel a tárcák, amelyek előzőleg néhány nappal a *Pesti Hírlapban* jelentek meg. Az átvételek Fenyves tudtával és beleegyezésével kerültek a *Bácsmezei Naplóba*, hiszen a magyar főváros és Szabadka között elég nehézkes volt a kapcsolattartás; a *Pesti Hírlap* legfeljebb néhány példányban jutott át a határon, így a vajdasági olvasó eredetiként fogadta a tárcákat. Fenyves igényei azonban időközben megnövekedtek: valódi első közléseket kért barátjától, aki kompromisszumként 1925-től úgy küldte írásait, hogy azok egyszerre, egyazon napon lássanak Pesten és Szabadkán is nyomdafestéket.

Ha csak ennyiből állna az 1923 őszen létrejött baráti megállapodás, az utólag legfeljebb az írói életrajz vagy a szövegkiadás kutatóit érdekelhetné; amelynek csupán az a további érdekessége, hogy a szerző honoráriumának egy részét a családja vette fel a szabadkai kiadóhivatalban.

Szerencsére ennél jóval többről van szó. A múlt század nyolcvanas éveiben a Petőfi Irodalmi Múzeumban e sorok írója elnyerte az Országos Tudományos

Kutatási Alapprogramok anyagi támogatását, hogy bibliográfiai feltárást végezzen huszadik századi irodalmi folyóiratainkban, hetilapjainkban és jelentősebb napilapjainkban, rögzítve modern klasszikusaink minden egyes közlését, illetve az őket érintő cikkeket, kritikákat. Így került sor a *Bács megyei Napló* Országos Széchényi Könyvtárban őrzött (csonka) évfolyamainak a felmérésére is. Gyűjtjük, Lakatos Éva felfigyelt az 1924. évfolyam szeptember 21-i számának alábbi szerkesztői üzenetére: „*Érdeklődő, Vršac*: a »Tere-ferc« rovatunkat Kosztolányi Dezső írja.” A hetenként megjelenő, aláíratlan közlemények 1924. május 11-én bukkantak fel először, s hónapokon, éveken át folytatódtak 1926. december 25-éig. Ráadásul 1924. október 16-án *Tudja-e . . . ?* címmel feltűnt velük párhuzamosan egy további rovat, amely szintén szabályosan ismétlődött 1925. július 1-jéig, méghozzá kezdetben Kosztolányi teljes nevével, majd 1924. december 13-ától K. D. szignóval. Azonnal utánanéztünk az író hagyatékának az Illyés Gyula és Illés Endre által szerkesztett 11 kötetes *Kosztolányi Dezső Hátrahagyott Műveiben* (1940–1948), majd a Réz Pál gondozta s 1969-ben az *Álom és Ólom* című kötettel megkezdett életműsorozatban, amely minden addiginál körültekintőbben gyűjtötte egybe a költő műveit és publicisztikai termését, de sem a *Tere-ferét*, sem a *Tudja-e . . . ?* írásait egyikük sem ismerte. Egy teljesen új, a köztudat által elfeledett „kincses sziget” körvonalai kezdtek előttünk kibontakozni.

Miről is van szó e két rovatban? Csupa érdekes furcsaságról: egy királyi kihallgatás váratlan fordulatairól Londonban, Napóleon egészségi állapotának új részleteiről, az első angol újsághirdetés tartalmáról, öltözködési tanácsokról a vatikáni látogatónak, egy papagáj haláláról, „aki” nem tudta elviselni Wagner zenéjét, a pravoszláv egyház machinációiról Tolsztoj halála alkalmával stb. Minden fordulat, váratlan, szellemes; olvastatja magát, helyenként mosolyt, majd derűt vált ki, nem lehet letenni.

Az első félévben Kosztolányi nem nevezi meg forrásait, legfeljebb azzal, hogy kijelenti: „egy párizsi lap írja”; kiadványok helyett szerzők: Gilbert Keith Chesterton, Anatole France, Victor Hugo, Bernard Shaw, politikusok, orvosok, csillagászok megnyilatkozásaira hivatkozik. A későbbiek során azonban egyre-másra bukkannak elő külföldi lapcímek: a bécsi *Neue Freie Presse*, a párizsi *Excelsior*, a londoni *Morning Post*, a *Daily Mail*, a *Daily News*, a *Manchester Guardian*, a *New York Herald*, a moszkvai *Pravda*, a *Berliner Tageblatt*, a *Kölnische Zeitung*, a *Mercure de France*, a *Revue des Deux Mondes*, az olasz *Corriera della Sera*, a nápolyi *Secolo*, a spanyol *El Sol*, s néhány szaklap: *Bolletino dell' Assozione Archeologica Romana* vagy az *American Journal Medicine*, a sort hosszan folytathatnánk. Kosztolányi szorgos látogatója volt a hajdani pesti kávéházaknak, amelyek közül az igényesebbek nemcsak a magyar

napilapokat, hanem a külföldieket is a vendégek rendelkezésére bocsátották. Kiterjedt nyelvtudása révén jó szemmel, pillanatok alatt felfedezi a „témát”; amely vonzó, s ha lehet, meghökkentő, megismerésre érdemes s csemegéje lehet felfedezőjének – és olvasóinak.

De miért kerülhetett erre a korábban sosem járt területre? Igaz, szórakoztató elfoglaltság volt, de mégiscsak időt rabolt, s elszívta alkotóerejének bizonyos hányadát. Nem kétséges: a honorárium volt a fő vonzerő, amit a jó barát szívesen, bár kimérten bocsátott rendelkezésére. Nyilvánvaló, valami rendkívüli célra kellett gyűjteni. S ha az életrajzra tekintünk, s abban is a hosszúra nyúlt olaszországi vakációra 1924-ben, ami akkor is költséges volt, ráadásul három személyre (feleségén kívül fiát is magával vitte), már megfoghatóan látszik az indok.

Az igazság azonban bonyolultabb az így kirajzolódónál. A Dér Zoltán gondozta levelezéskötet, *A Kosztolányi család levelezéséből*¹⁴ megadja a teljes választ, amely prózaiabb és megrendítőbb a feltételezésnél. A 80. levélből megtudjuk, hogy Kosztolányi Árpád és felesége 1924 áprilisában meglátogatták fiukat Budapesten, s az apa itt agyvérzést kapott. Bár sikerült megmenteni, de nem tudott megszólalni, újra kellett tanulnia beszélni és írni, gondoskodni az orvosi ellátásról és gyógyszerekről. Kosztolányi Dezső – feltételezhetően a Fenyves Ferencsel való előzetes megállapodás alapján – ekkor kezdi el a *Tere-ferék* írását: megkettőzi a *Bácsmegeyi Naplónak* szóló küldeményeit. Az első megemelt (májusi) honorárium felét édesapja gyógyíttatásának és elmaradt magántanítványi jövedelmének a pótlására szánja, amit édesapja megható szavakkal köszön meg (június 2-án kelt) levelében.

„[. . .] a megélhetés gondjai is gyötörnek [. . .] ezeket nagyon megkönnyítette a te áldott jó szíved által felajánlott honorárium [!] [. . .] Mikor a húgod a májusi honoráriumot [!] Fenyvestől megkapta és nekem átadta, sírfakadtam [!] és könnyekkel átáztatva tettem a te jó szíved adományát eddig megtakarított pénzcéskémhez.”

Ettől kezdve egy-két kivételtől eltekintve a *Tere-feré* szövegei rendszeresen jelennek meg a *Bácsmegeyi Naplóban*. A lábadozó, majd felépülő édesapa leveleiben folyamatosan tudósít kézírataik megérkezéséről, az értük járó pénz felvételéről, s fia is nemegyszer szóba hozza őket, mígnem 1925. november 25-én, illetve 1926. április 20-án egyértelműen ki nem jelenti, hogy a havi 2000 dinár honorárium felét Mariska húga vagy édesanyja rendszeresen felvehetik a család számára. Nem kis összegről van szó! Az apa nyugdíja ekkor 1200–1800 dinár körül mozgott, a cseléd havi fizetése pedig 400 dinár volt. S kellett is ez a segély – nemcsak a gyógyíttatásra, hanem többek között a küszöbönálló

házzvételre, a költő húga és öccse, Mariska és Árpád hétköznapi terveinek támogatására.¹⁵

A *Tere-feré* írásaira azonban a költői életrajz felől is vetnünk kell egy pillantást. Arra tudniillik, hogy e támogatás előteremtése nem lehetett könnyű feladat. A szellemes csattanókkal és iróniával színezett történeteket írójuk rendszeres tárcái, versei és az *Édes Anna* fogalmazása közben „kente le” – az írások alkalmoszerűsége ellenére – zseniálisan.

1926. december 25-ével azonban megszakadt a *Tere-ferék* sora. A szeretett öregúr, a szabadkai gimnázium egykori igazgatója, aki lábadozása örömére Vén sas aláírású verseivel maga is a *Bácsmezei Napló* munkatársává lépett elő, december 4-én elhunyt. Munkásságáról maga a főszerkesztő, Fenyves Ferenc írt megbecsüléssel teli nekrológot.¹⁶

Az „ok” tehát megszűnt, s a költő egy perccel sem vitte tovább az önként vállalt terhet. A családnak szánt segélyt, amely az édesapa gyógyíttatásából vált általános kötelezettséggé, egy évig fizeti, de végül ezt is beszünteti. A vérig sértett anya levele indulatokkal és szemrehányásokkal teli¹⁷ – hányfélcé ága-boga van ennek a lépésnek, majd kideríti a további kutatás.

Kosztolányi Dezső írásai 1926 után még hosszú éveken át, bár egyre ritkábban jelentek meg a *Bácsmezei Napló*ban, a *Tere-feréhez* hasonló eredeti munkák azonban már nem akadnak köztük. A lap is megváltozott, 1930. március 26-ától *Napló* címmel jelenik meg, kényszerűen elhagyva a „bácsmezei” jelzőt, mivel az nem felelt meg a jugoszláv hatóságok új elvárásának. Irányzata és liberális szellemisége nem változott, irodalmi jelentősége azonban – az önálló kulturális fórumok, a *Vajdasági Írás*, *A Mi Irodalmunk*, majd a *Kalangya* megjelenésével – valamelyest csökkent. (Ehhez Dettre János távozása is hozzájárult: 1925 októberében – politikai indítékok alapján – kiutasították az országból, és Szegedre tért vissza.) De a lap így is állta a versenyt, bár néha kisebb konfliktusokba keveredett a vajdaságiságot hangsúlyozó ellenfeleivel. A korábbi évekkal szembeni lassú értékvesztést szellemesen fogalmazza meg Szeli István egyik irodalomtörténeti esszéje. Szeli iróniával „irodalmi tenyészet”-nek nevezi a *Bácsmezei Napló* körét, amelyet „Fenyves Ferenc szerkesztő úr fűvészkedése nyírt és nyesegetett, ápolt és örzött meg mindvégig egy kicsit pestiesnek, illemtudónak, műveltnek és talán psznobnak is a kócos modernkedés és a parlagi vidékiesség fenyegetéseivel szemben”.¹⁸

Fenyves Ferencet egy évvel élte túl Kosztolányi. Haláláról és a lap sorsáról Kalapis Zoltán szavait idézzük.

„Fenyves Ferencet az újságírók réme, a szívbetegség vitte el: összeesett munkahelyén. A *Napló* csaknem hat évvel élte túl érdemes szerkesztőjét: 1941-ben újra *Bácsmezei Napló* címmel jelent meg, de csak egy száma hagy-

hatta el a sajtót, mert Szabadka katonai parancsnoka a »szerb megszállás« alatti »nemzetellenes« volta miatt betiltotta, a jogutódokat pedig, özv. Fenyves Ferencné és a szerkesztő öccsét, Fenyves Lajost – nemkívánatos elemnek nyilvánította, a növekvő antiszemitizmus jegyében.

Az özvegy és három gyermeke Dél-Amerikában talált menedéket. Az egyik 2002-ben még élt: Fenyves János, nyugalmazott vállalkozó, Magyarország venezuelai tiszteletbeli főkonzulja. Közvetlenül a második világháború után visszatért Szabadkára, de mivel a hatóságok »elfelejtették« visszaadni a család nyomdáját és újságját, újból emigrált . . .

Így túnt el egy szabadkai család, így múlt ki egy napilap.”¹⁹

A lap történetéhez tartozik, hogy a Szabadkáról kiutasított Dettre Jánost, aki Szegedre visszatérve a polgári radikális sajtó vezető publicistája lett, 1944 márciusában, a német megszállást követően letartóztatták és a bácstopolyai internálótáborba hurcolták. A deportáltak Lengyelországba szállításának előestjén nem vállalta a további megaláztatást, és lelkiileg megtörtén, luminállal vetett véget életének.²⁰

A *Tere-fere* írásainak összegyűjtése nem volt egyszerű feladat, elsősorban azért, mert a *Bácsmegyei Napló* évfolyamai egyetlen könyvtárban sem teljeseek. A sajtó alá rendező az Országos Széchényi Könyvtárból indult, s az itteni állományról készítettett először másolatokat, majd a szegedi Somogyi-könyvtárhoz fordult, nem sikertelenül, de a hiányosságokat itt sem tudta felszámolni. Szabadkáról azt a meglepő választ kapta, hogy a Városi Könyvtár nem rendelkezik a lap 1923–1926 közötti évfolyamaival. Végül az újvidéki Matica srpskát kereste fel, ahol szinte mindent kézhez tudtak adni, egyedül az 1925. évi 323-as és az 1926. évi 6-os számok akadtak fenn a rostán. Egyik sem az irodalmi műveket zömmel közlő szombati szám. Így gyűjtésünk szinte maradtalanul teljesnek mondható.

A többszáznyi xerox- és canonmásolatot ezt követően rendezni kezdtük. Először a *Tudja-e . . .?*, majd a *Tere-fere* közleményeit raktuk időrendbe, majd a biztonság kedvéért Kosztolányi egyéb írásait egyenként összevetettük a Réz Pál szerkesztette életmúzeumot egyes kötetekkel. A legnagyobb meglepetésünkre egyre gyarapodott azoknak a tételeknek a száma, amelyek sem a húszas évek tárcáit közlő *Hattyú* című kötetben, sem a *Bölcsőtől a koporsóig* címűben, sem az *Európai képek* könyvben vagy a *Nyelv és lélek*ben nem találhatók. Kiderült, hogy a *Tere-ferén* és a *Tudja-e . . .?* pillanatképein kívül a *Bácsmegyei Napló* Kosztolányi egész sor további elfeledett írását tartalmazza. Különösen az 1924. évi olaszországi beszámolókat érdemelnek figyelmet, köztük egy Mussoliniról szóló s egy Makszim Gorkijjal készített interjú. (A filológiai teljesség érdekében megemlítjük, hogy e két írás megjelent az Illyés Gyula szerkesztette

Kosztolányi Dezső Hátrahagyott Műveinek IV. és VII. kötetében.²¹ Mi mégis felvettük, mert e sorozat napjainkban alig hozzáférhető; az olvasó inkább csak a Szépirodalmi Kiadó életműsorozatához juthatna hozzá, amely viszont lemondott ezekről a közlésekről.) A többi elfeledett cikknek nincs hasonló utólete, valószínűen az adatgyűjtők figyelmetlensége vagy éppen a *Pesti Hírlap* évfolyamainak csonkasága miatt maradtak homályban.

E pótlólagos ajándékot szintén külön fejezetbe soroltuk, s az elsőként közölt *Ákom-bákom* ismert címét kölcsönözve gyűjteményünk élére helyeztük, kiegészítve a mindenhol hiányos 1922-es évfolyam néhány szintén elfeledett közleményével. [. . .]

Kötetünk nemcsak szórakozás, mulattató olvasmány, bármikor kinyitható vagy abba lehet hagyni.

Jó szórakozást és okulást kíván forgatásához

BOTKA Ferenc,
a Kosztolányi-birodalom e Kincses Szigetének
boldog felfedezője

JEGYZETEK

- ¹ A lapkísérletről részletesebben lásd DÉR Zoltán, *Új jel művelődéstörténetünk térképén*, in *Üzenet* [Szabadka], 1974. július–augusztus, 7–8. sz., 534–542. és *Kosztolányi első „orgánuma”* címmel in *úő, Ikercsillagok*, Újvidék, Forum, 1980, 50–60.
- ² A *Bácsmezei Napló* szerepvállalásáról és korabeli laptársairól lásd KOLOZSI Tibor, *Szabadkai sajtó 1848–1919*, Szabadka, Életjel, 1973, 294–317. és *úő, Szabadkai sajtó 1919–1945*, Újvidék, Forum, 1979, 50–68., valamint SIMONYI Mária, *A magyar politikai sajtó története a mai Vajdaság területén*, Totovec, [Tótfalu, Csáktornyai járás], Logos, 2002, 87–91.
- ³ *Huszonöt év*, in *Bácsmezei Napló*, 1924. január 1., 5. Fenyvesről és lapjáról lásd még: CSETVEI Mária, *Kettős évforduló. Emlékezés Fenyves Ferencre*, in *Üzenet*, 1985. december, 12. sz., 740–741., valamint KALAPIS Zoltán *Életrajzi kalauzának* I. kötetét, Újvidék, Forum, 2002, 291–293.
- ⁴ FENYVES Ferenc, *Huszonöt év*, in *Jubiláris almanach a Bácsmezei Napló huszonöt éves fennállása alkalmából*, Subotica, 1924, 14.
- ⁵ Z., *A kitiltás*, in *Bácsmezei Napló*, 1920. október 15., 1.
- ⁶ A *Világhoz* lásd LITVÁN György előszavát in CZÉRE Gyöngyvér, *Világ, 1910. március 30.–1926. április 30.* Repertórium 1910–1912, PIM, Bp., 1984, I–XII.; a *Délmagyarországhoz* LENGYEL András, *A szegedi újságírás története. Az előzményektől 1944-ig*, in Szeged, 1999. május, 5. sz., 26–43.; a többi laphoz az ún. „gyűjtőfüzeteket” a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárában, amelyek részletes feltárását adják irodalmi és művelődéstörténeti közleményeinknek. (E füzetekre még visszatérünk a *Bácsmezei Napló* Kosztolányi Dezső-publikációival kapcsolatban.)

- ⁷ Fenti és későbbi adatainkat a *Hogyan készül a Bácsmezei Napló?* (1922. december. 24., 29–31.) című színes és rajzos összefoglaló alapján idézzük.
- ⁸ Dettre János életéről és a *Bácsmezei Naplónál* végzett munkájáról lásd DÉR Zoltán tanulmányát (utószavát) az általa sajtó alá rendezett kötetben: DETTRE János, *Új partok felé. Válogatott cikkek*, Szabadka, Életjel Kiadó, 181–248. (Életjel Könyvek, 20.)
- ⁹ A munkatársokról és a *Bácsmezei Napló* meggyökerezéséről friss és részletes eligazítás kapható SZEGEDI Emil előszavában a főszerkesztő cikkeit összegyűjtő kötetben: FENYVES Ferenc, *Mégegyszer elmondom . . .*, Subotica, Minerva, 1938, 3–23., az irodalmi vonatkozásokról pedig BORI Imre, *A jugoszláviai magyar irodalom története* című monográfiájában, Újvidék, Forum, 1999, 74–88.
- ¹⁰ „Riszálás megy az irodalmi foci pályán”, in Híd, 2003. május, 5. sz., 559.
- ¹¹ Közlése: 1920. szeptember 28., 64. sz., 2.; utóbb Csáth Gézának lett a végleges címe.
- ¹² KUNCZ Aladár, *Kosztolányi Dezső*, in Bácsmezei Napló, 1923. május 6., 10. Utánközlése: KUNCZ Aladár, *Tanulmányok, kritikák*, Bukarest, Kriterion, 1973, 163–166.
- ¹³ *Thomas Mann Kosztolányi Dezső regényéről*, in Bácsmezei Napló, 1923. szeptember 11., 2.
- ¹⁴ *A Kosztolányi család levelezéséből*, válogatta és az előszót írta DÉR Zoltán, Szabadka, Életjel Kiadó, 1988, 458. (Életjel Könyvek, 39.)
- ¹⁵ Ezekről a családi vonatkozásokról részletesebben lásd DÉR Zoltán idézett levelezéskötetét: az édesapa hivatkozásait a 81., 94., 96., 105., 107., 114., 126., 159., 180. levelekben, a fia említéseit a 82., 84., 95., 100., 148., illetve 143., 170. számúakban. A honorárium összegére vonatkozóan lásd a 179., az apa nyugdíjáról és a cseléd fizetéséről a 71. és 140. egységeket.
- ¹⁶ FENYVES Ferenc, *Kosztolányi Árpád*, in Bácsmezei Napló, 1926. december 5., 4.
- ¹⁷ Lásd a DÉR Zoltán szerkesztette levelezéskötet 1928. január 15-én kelt 214. számú levelét.
- ¹⁸ Lásd SZELI István, *Boschán Sándor*, in uő, *Utak egymás felé*, Újvidék, Forum, 1969, 205.
- ¹⁹ Kéziratból. Elhangzott 2003 decemberében Kishegyesen a Csépe-napok alkalmából.
- ²⁰ Lásd DÉR Zoltán tanulmányát, 8. jegyz.
- ²¹ *Mussolini oroszlánja, Italia!*, in K. D., *Elsüllyedt Európa*, Bp., Nyugat, 1943, 72–78.; *Gorkij*, in K. D., *Lángelmék*, Bp., Nyugat, 1941, 305–314.